

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору філологічних наук, професору
МАРЧУК Людмилі Миколаївні

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата філологічних наук, професора, професора
кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного
гуманітарного університету
РАЙБЕДЮК Галини Богданівни
на дисертаційну роботу «Традиції української художньо-історичної прози у
творчості Івана Корсака»
ТОКАР Наталії Володимирівни,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 035 Філологія**

Актуальність теми дисертаційної роботи. Творчий доробок Івана Корсака, репрезентований вагомим корпусом історичної прози, становить безсумнівний інтерес як історико-літературне та ідейно-естетичне явище і самодостатньо, й у контексті українського письменства кінця ХХ – початку ХХІ ст. Його романи й повісті привертають увагу дослідників утіленими в художньому слові важливими, нерідко невідомими віхами української історії, не завжди знаними, проте вельми колоритними особистостями. Ідеться про інформативно-пізнавальний сенс та інтелектуальний вимір інтерпретованих письменником подій віддаленого та ближчого минулого як «мислячої історії» (М. Слабошпицький). Не позбавлена різножанрова проза І. Корсака мистецької вартості, що значно підсилює інтерес до неї як до художнього надбання з боку літературознавців. Тим часом цікава й велика за обсягом прозова спадщина письменника на сьогодні малодосліджена й наразі до наукового обігу входить вельми інертно.

Останніми роками, вочевидь, інтерес до постаті І. Корсака помітно зріс. З'явилась низка публікацій, покликаних заповнити лакуни в оцінках його творчості. Зацікавленість художньою романістикою письменника засвідчують широко представлені в дисертації праці переважно істориків (І. Гирича, Р. Давидюк, М. Кучерепи, В. Рички), а також есеї, рецензії, передмови публіцистів і поетів (В. Вербича, В. Гая, Є. Сверстюка, В. Слапчука), котрі не ставили перед собою суто філологічних завдань.

Окремі аспекти художності історичної прози І. Корсака розглянув у різножанрових студіях про письменника М. Слабошпицький, що їх дисертантка цілком справедливо кваліфікує як «науково обґрунтовані». Художньо-історичну прозу митця в естетичній площині розглядають О. Галич, В. Мелешко, В. Поліщук, зосереджуючи увагу на особливостях історико-біографічного жанру. Все ж, попри зростаючий інтерес до постаті письменника, сьогодні очевидно є нагальна потреба аналітичного прочитання його історичної прози як найвагомішої частки творчої спадщини митця. Тож *актуальність* дисертації Наталії ТОКАР є цілком обґрунтованою, а вибір теми – вдалим. Авторка роботи ставить за мету комплексно дослідити проблемно-тематичний зміст і стильові особливості історичних романів І. Корсака, проаналізувати їх художній рівень, виявити специфіку часопросторової організації, увиразнити реалізовані у творчості світоглядно-естетичні пріоритети, встановити типологічний контекст проблемно-тематичного спектру та формально-змістових якостей.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Сутнісною ознакою опонованої дисертації є її виважена концептуальність, що дала змогу здобувачці на всій «дистанції» дослідження тримати у фокусі уваги його основний предмет. Цьому посприяла вдало обрана методологія, зокрема діахронний підхід до аналізу історичної прози письменника, задекларований уже самою назвою роботи. Адже в ній досліджуються не лише історичні романи І. Корсака. Наталія ТОКАР доволі ретельно прописує літературний контекст, покликаючись і на попередників (П. Куліш, М. Костомаров, І. Нечуй-Левицький, М. Старицький, Б. Лепкий), і на сучасників (П. Загребельний, Р. Іваничук, В. Лис, Ю. Мушкетик, Р. Федорів, В. Шкляр та ін.), забезпечивши в такий спосіб виявлення зв'язку часів і тяглості традиції, що для автора історичного твору є вельми важливим. На особливий статус із огляду на виразно національну іманентність тексту письменника тут претендують уведені до типологічного кола історичні твори письменників, котрі за радянської пори були піддані політичним репресіям (З. Тулуб, В. Гжицький, Г. Хоткевич). Дисертантка зібрала багатий біографічний матеріал, залучила до аналізу мемуарні джерела (переважно спогади) з метою відтворення основних етапів життя й творчого становлення письменника. Активно введений до наукового дискурсу біографічний матеріал слугує оптимальному виявленню чинників формування його індивідуального стилю, еволюційного шляху – від реалістичних оповідань з народного життя (збірка «Тіні і полиски», «Покруч») та художньо-документальних оповідань (збірка «Імена твої, Україно») до монументальних епічних полотен (1. 2). До здобутків дисертантки слід віднести вперше проведений докладний аналіз історичних романів І. Корсака, які склали об'єкт дослідження. У полі її зору – три знакові щодо творчого самовираження письменника романи: «Завойовник Європи», «Корона Юрія II», «Перстень Ганни

Барвінок». Воднораз, по розділах і підрозділах розведено значний корпус інших творів («Отаман Чайка», «Тиха правда Модеста Левицького», «Діти Яфета», «Таємниця святого Арсенія» та ін.), що підсилює аргументацію та наукову вивіреність основних результатів дослідження. Істотно, що висунуті в роботі наукові положення Наталія ТОКАР обґрунтовує з погляду власне філології, ретельно досліджує параметри естетично реалізованої письменником історичної проблематики, показує в єдності й взаємопроникненні художній і психологічний аспекти твору, тобто аналізує створену письменником художню реальність. І це вагомий аргумент на користь актуальності дисертації та її рівня. Наукову достовірність представленого в роботі інтерпретаційного матеріалу забезпечено широким охопленням біографічних, літературних та історичних фактів і документальних джерел.

Потреба реалізації поставленої мети вимагала від дисертантки відповідної теоретико-методологічної основи дослідження, що її сформували праці українських і зарубіжних науковців (Т. Гундорова, Н. Зборовська, Ф. Ніцше, С. Павличко, С. Палаузов, Ю. Шевельов, К.-Г. Юнг та ін.). У виявленні синергії історичних романів письменника авторка роботи апелює до праць із теорії жанру (Т. Бовсунівська, О. Галич, М. Кодак, Н. Копистянська, Н. Крижановська, О. Рарицький) та питань трансформації історичної правди в художню (С. Андрусів, Є. Баран, Н. Горбач, А. Гуляк, Б. Мельничук, М. Сиротюк), оперує науковими досягненнями у сфері національної специфіки літератури (П. Іванишин, Д. Наливайко, О. Романенко, М. Слабошпицький). Історичний аспект дисертації забезпечили уведені до інтерпретації історіографічні розвідки (М. Волощук, Д. Дорошенко, Б. Черкас) та літописні джерела. У процесі опрацювання теми дисертації Наталія ТОКАР продуктивно застосувала традиційні загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, опис тощо). Для різнобічного розгляду матеріалу доцільним виявився комплекс таких літературознавчих методів вивчення художніх явищ: біографічного, історико-генетичного, культурно-історичного, структурного, гендерного, аксіологічного, текстуального та інтертекстуального, компаративного, елементів міфоаналізу та психоаналізу. Вдалих вибір методології позитивно вплинув на успішне розв'язання дослідницьких завдань, спрямованих на різномірне (текстуальне, історико-культурне, фольклорно-міфологічне, психологічне, гендерне) прочитання прози І. Корсака в контексті українського історичного роману в діахронному та синхронному зрізах.

Мета дисертації цілком резонно визначила її логічну структуру. Традиційно й воднораз слушно в *першому* розділі роботи – «Теоретико-методологічна основа дослідження» – з'ясовано теоретичне підґрунтя студіювання художньо-історичної прози І. Корсака, подано історію рецепції та

інтерпретації його історичної романістики, виявлено ключові аспекти світогляду письменника, встановлено мотиваційні чинники, що стимулювали його звернення до історичної тематики. Привертають увагу вміщені у цій структурній частині слушні міркування дисертантки щодо відкритості в сучасному літературознавстві питання типології історичного роману, а в цьому контексті – обґрунтування обраної за основу класифікації історичних жанрів художньої літератури. Їй, зокрема, імпонує умовний поділ історичних творів на дві групи: 1) твори, в основу сюжету яких покладено долю історичної особи; 2) твори, в яких осмислено певну історичну епоху (вужче – історичний конфлікт) (с. 34).

Другий розділ – «Художньо-історичні аспекти творчості Івана Корсака» – видається, на перший погляд, дещо розмаїтим. Насправді ж три структурні його частини становлять собою цілісне стереоскопічне дослідження, у якому в єдину сув'язь поєднано складники творчо реалізованого письменником принципу історизму. На основі вдумливого аналізу романів «Завойовник Європи», «Корона Юрія II» та «Перстень Ганни Барвінок» дисертантка доводить, що їх ідейно-естетична та аксіологічна значущість безпосередньо узалежнена від майстерності автора уводити до основної та віддалених сюжетних ліній твору елементи домислу та вимислу. Корелюючи поняття «історична правда» / «художня правда», авторка роботи ретельно зіставляє документальні факти з поглядами І. Корсака на зображені події, національну ідею та жіноче питання. В цьому сегменті тексту переконливу аргументацію дисертантки отримала концепція письменника щодо «внеску українців у світовий поступ та політичні процеси доби» (с. 70). Засадничою тезою розділу стало положення про те, що в історичній прозі митця «частина вимислу та домислу незначна, їх роль визначається авторською оцінкою зображуваного, філософськими роздумами морально-етичного характеру та адаптацією документальних джерел до художньої форми» (с. 78).

За своїм змістом і матеріалом, за логікою дослідження центральне місце в дисертації посів *третій* розділ – «Поетика історичної прози Івана Корсака». Наталії ТОКАР вдалось чітко виокремити й детально охарактеризувати системовизначальні структурно-функціональні рівні художньо-історичного тексту письменника: жанр, психологізм, хронотоп, стильова домінанта. Впадає в око дотримання критеріїв диференціації, а відтак і систематизації матеріалу, викладеного відповідно в чотирьох підрозділах. Аналіз жанрової обумовленості й варійованості історичного роману у творчій практиці І. Корсака здобувачка узалежнює від дотримання письменником «пропорцій» між історичною та художньою правдою (п. 3. 1). Це дало їй підстави диференціювати аналізовані романи в такий спосіб: «Завойовник Європи» – історико-філософський, «Перстень Ганни Барвінок» – історико-біографічний, «Корона Юрія II» – історико-пригодницький. Характеризуючи інваріантні форми психологізму (п. 3. 3) як художньо-образного зображення особистості персонажа, дисертантка акцентує увагу на спільних для історичних творів ознаках (внутрішній монолог,

психологічна деталь, погляд як невербальний засіб спілкування героїв тощо). Спираючись на методику текстуального аналізу на рівні хронотопу (п. 3.4), авторка роботи вказує на такі особливості парціації часу й семантизації простору в історичній прозі І. Корсака: «фрагментарність, зміщення в часі та просторі. Час романів характеризується зворотністю, багатовимірністю, нелінійною структурою. Авторському стилю характерне звернення до ретроспекції; простежуються також проспективні елементи. У такий спосіб досягається масштабність зображуваних подій, різнобічність сприйняття» (с. 172). В цій частині роботи слушною постає думка щодо визначальної сюжетотворчої ролі в аналізованих історичних романах письменника хронотопів дороги, зустрічі, старця та замку. До висвітлення стильової парадигми романного доробку митця дисертантка підходить із позиції його індивідуальної манери та з урахуванням відповідних тенденцій у всій українській літературі кінця ХХ – початку ХХ ст. (п. 3.2). Переконаливим у цьому плані є виокремлення таких домінант неомодернізму, як «інтертекстуальність, фрагментарність, інтелектуальність, міфологізм, неоромантичний тип героя, трансцендентальність тощо» (с. 181).

До честі Наталії Токар, у кожному розділі дисертації на належному фаховому рівні здійснено літературознавчий аналіз із поєднанням репрезентативної текстової конкретики – і романів самого фігуранта роботи, й типологічно близьких творів інших авторів. Загальні *висновки*, що містять підсумки усього дослідження, науково достовірні, відтворюють ступінь отриманих результатів, подають достатньо вагомі відповіді на поставлені завдання. Вони логічно випливають із конкретного аналізу, відповідають змістові роботи, узагальнюють її найсуттєвіші положення. Стиль дисертації прозорий і науково коректний. У роботі, на щастя, відсутня характерна для багатьох сучасних молодих дипломованих філологів демонстрація, так би мовити, квазі-академічного мовного «шику». Загалом авторка уникає термінологічної підміни, використовуючи її з почуттям стилістичної міри.

Наукова новизна одержаних результатів. Перед нами актуальна й новаторська праця з історії української літератури, в якій розглянуто й теоретичні питання, пов'язані з модифікацією історичних жанрів художньої літератури та синтезом модерністської та постмодерністської поетики. Наукові результати опонованої дисертації очевидні. Міру їх новизни регламентують такі основні положення: у роботі істотно доповнено, розширено й уточнено небагату дотеперішню фактологічну основу життєтексту І. Корсака на основі максимально залучених джерел; проведено системний аналіз світоглядно-естетичних пріоритетів письменника з проекцією у власну художню творчість; проаналізовано формально-змістові особливості знакових історичних романів митця на текстуальному й, водночас, на контекстуальному рівнях; присутньо скориговано жанрово-видові характеристики та стильові домінанти історичних

романів І. Корсака; охарактеризовано структурно-функціональні рівні художньо-історичного тексту митця (жанр, хронотоп, психологізм); простежено традиції та виявлено новаторство письменника в художньому осмисленні історичного минулого й у зв'язку з національними і морально-етичними проблемами сьогодення; уперше здійснено гендерне прочитання історичного роману митця; визначено його місце в літературному процесі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

У системній характеристиці літературної творчості І. Корсака Наталія ТОКАР наразі не має попередників, як і в детальному розгляді художніх кодів його історичної прози. Тож її робота вносить посутнє наукове прирощення в означеній царині, істотно доповнює загальну картину стильової парадигми українського історичного роману в його еволюції, контексті та науковій рецепції, систематизує попередні й сучасні наукові підходи до інтерпретації історичного жанру в художній літературі назагал.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертації можуть бути використані у лекційно-семінарських курсах з історії української літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття, теорії літератури та порівняльного літературознавства, у підготовці вибіркового дисциплін для здобувачів вищої освіти гуманітарних спеціальностей. Наукові результати дослідження придатні для написання оновленого курсу історії української літератури, а також підручників і посібників, методичних розробок, кваліфікаційних робіт ОС «бакалавр» та «магістр».

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Основні результати дослідження виголошено в доповідях дисертантки на 9-ти наукових конференціях загальноукраїнського та міжнародного рівнів. Її напрацювання в означеній темою царині апробовано в достатній кількості публікацій, регламентованій чинними на сьогодні вимогами щодо захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Це, зокрема, розділ закордонної колективної монографії «Methods of psychological portratyal of heroes in Ivan Korsar's novelistic works. Modern researches in philological sciences» у співавторстві з науковим керівником І. Бойцун (Латвія, 2020), у якому 80 % тексту належить здобувачці; 6 публікацій, 5 із яких вміщено у фахових виданнях (4 статті з цього списку включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernikus); одну статтю оприлюднено в країні ЄС (Австрія). Названі основні, а також додаткові (всього – 6 позицій) публікації об'єктивно й багатовекторно висвітлюють зміст дисертації, суттєво доповнюють її структурні частини.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Ознайомлення з дисертацією Наталії ТОКАР дають достатньо підстав для висновку про відповідність чинним вимогам і принципам академічної доброчесності. Авторка

роботи належно володіє необхідним літературознавчим інструментарієм, виявляє наукову коректність і сумлінність у проведеному аналізі художньо-історичних текстів у руслі методології, обумовленої метою та дослідницькими завданнями.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи. Погоджуючись із загальною концепцією дослідження Наталії ТОКАР, дозволю собі винести на обговорення кілька зустрічних міркувань і зауваг, котрі виникли у результаті ознайомлення з дисертацією.

1. За такої великої кількості завдань, що їх поставила перед собою Наталія ТОКАР, важко уникнути певної побіжності чи фрагментарності. Так, дещо ситуативними в роботі видаються фрагменти, що стосуються фольклорної основи аналізованих творів. Тим часом, однією з ознак стильової манери І. Корсака дисертантка справедливо називає «звернення до усної народної творчості як джерела національної ідентичності» (с. 123). Прошу конкретизувати цей аспект у романі «Корона Юрія II», представлений меншою мірою, ніж у двох інших.

2. Цінною з наукового погляду є типологізація роману «Перстень Ганни Барвінок», в основу якого покладено реальну історію подружнього життя Пантелеймона Куліша та Олександри Білозерської і творів Євгена Нахліка та Віктора Домонтовича. В романі І. Корсака, на відміну від їхніх текстів, образ Куліша поступається постаті дружини. Очевидно, доречно було б чіткіше прояснити ракурси схожості та відмінності в авторському баченні особистості Пантелеймона Куліша в усіх трьох творах.

3. Обравши контекстуальний напрям дослідження, Наталія ТОКАР цілком оправдано виходить на діахронічні зіставлення історичних романів І. Корсака з творами зарубіжних письменників (скажімо, вальтерскотівська модель). Залишається сподіватись, що авторка роботи ще повернеться до подібних зіставлень (синхронічних у тім числі), щоби розгорнути їх у нових студіях. А потреба в цьому, безумовно, є.

Висловлені зауваги не знімають загального позитивного враження від дисертації Наталії ТОКАР як праці пошукової, посталої на основі індивідуальної дослідницької концепції. Після ознайомлення з текстом роботи та осмисленням її наукових результатів логічно підтримати сформований професіоналізм здобувачки як зрілого й компетентного літературознавця. Наші розмірковування – більше зі сфери побажань дисертантці щодо подальшого наукового студіювання творчого спадку І. Корсака як оригінального інтерпретатора історичних проблем та їх проєкції в духовний і буттєвий простір національного сьогодення.

Загальна оцінка дисертації. Усе вищесказане дає підстави для загального висновку про те, що дисертаційна робота Наталії ТОКАР є новаторським і довершеним, цілісним і самостійним дослідженням. Його науковий рівень забезпечено доцільно обраною методологією та кваліфікованим аналізом художнього тексту та його контексту. Виважена й прозора концепція дослідниці, обґрунтована аргументація основних положень, важливість і достатній рівень вирішення накреслених завдань, логічно вмотивована структура, переконливість висновків та їх відповідність змісту роботи, науково коректний стиль викладу матеріалу, чітке бачення перспектив подальших студій у руслі започаткованої в роботі теми – усі ці характеристики представлені до захисту праці дають достатньо підстав для схвального, позитивного відгуку.

Отже, дисертація Наталії Володимирівни ТОКАР на тему: «Традиції української художньо-історичної прози у творчості Івана Корсака» відповідає спеціальності 035 Філологія, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., а її автор, Наталія Володимирівна ТОКАР, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент,
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Ізмаїльського державного
гуманітарного університету

Галина РАЙБЕДЮК

Підпис
засвідчую:
начальник ВК